

Sąmonė ir Kitybė

ATMINTIES VISUMA IR KITYBĖ. FENOMENOLOGINIS POŽIŪRIS*

Dalius Jonkus

Vytauto Didžiojo universiteto

Filosofijos katedra

K. Donelaičio g. 52, LT-44261 Kaunas

El. paštas: phenolt@yahoo.com

Šio straipsnio tikslas – parodyti, kad atmintis nėra tapati visiškam sąmoningumui. Atmintis yra susijusi su užmarštimi, tačiau negali būti redukuota į ją. Atminties klaidos ir iliuzijos jos nepaneigia, nes jas atrasti yra galima tik atminties visumos kontekste. Šia prasme visiškai sutinku su Pauliu Ricœuru, kuris išpėja apie neleistiną atminties redukavimą į atminties patologijas. Edmundas Husserlis, analizuodamas atminties problemą, turi įveikti tradicinį nepasitikėjimą atmintimi, parodyti, kad atmintis nėra atvaizdų sąmonės forma, ir sukurti dinamišką atminties modelį. Pirma, atskleisiu, kaip veikia statiška atminties kaip kopijų rinkinio samprata, antra, išnagrinėsiu, kaip atminties samprata pakinta susiejant ją su reprodukuojančiu sudabartinimu, trečia, aptarsiu, kaip galima nustatyti klaidingus prisiminimus, ketvirta, analizuosiu, kaip prisiminimuose pasireiškia pasyvi asociacijų sintezė ir penkta, pademonstruosiu, kaip atmintis yra susijusi su užmarštimi.

Pagrindiniai žodžiai: fenomenologija, atmintis, užmarštis, vaizdinių sąmonė, Husserlis.

Įvadas

Nijolė Keršytė straipsnyje „Neprišimamos atminties pėdsakais“ pateikia intriguojančią Christopherio Nolano filmo „Memento“ interpretaciją (Keršytė 2010: 151–193). Joje pasitelkiama laiko ir atminties fenomenologija, kurią bandoma papildyti Jacques'o Derrida dekonstrukcijos ir psichoanalizės motyvais. Tačiau kalbėdama apie atmintį ir jos fenomenologiją autorė yra netiksli, o kartais net išsako klaidinančius teiginius. Savo straipsnyje nepolemiuosiu su bendromis Keršytės išvadomis, kad išorinė atmintis nėra vidinės atminties priešprieša, kad atmintis nėra pilna ir tapa-

ti su savimi, bet reikalauja interpretacijos, kad atmintis yra tiek pat aktyvi, kiek ir pasyvi, tiek pat anonimiška, kiek individuali, tiek pat autonomiška, kiek nesavarankiška. Šios išvados yra, mano manymu, korektiškos ir visiškai pagrįstos. Mane labiau trikdo autorės bandymas sutapatinti atmintį ir atminties praradimą (užmarštį). Autorė, mano manymu, visiškai nepagrįstai priekaištauja Edmundui Husserliui, kad šis atmintį susieja vien su tapatybės reproduktivumu ir nenagrinėja atminties klaidų ir iliuzijų. Keršytė savo interpretacijoje eina priešinga kryptimi ir bando parodyti, jog atminties klaidos ir užmarštis yra pačios atminties esmė. Toks atminties

* Straipsnis parengtas pagal projekte „Tapatumas ir kitybė“ atliktą tyrimą, finansuotą Lietuvos mokslo tarybos (sutarties nr. VAT-24/2010).

klaidingumo ir užmaršties pabrėžimas yra būdingas filosofams, kurie sąmonę siekia redukuoti į nesąmonę: esą subjekto sąmoningi yra tik tariamai, o iš tikrųjų jais yra manipuliuojama. Tiesa, taip teigiama tikrai apie kitus, savęs tiems kitiems nepriskiriant. Šio straipsnio tikslas – parodyti, kad atmintis nėra tapati visiškam sąmoningumui. Atmintis yra susijusi su užmarštimi, tačiau negali būti redukuota į ją. Atminties klaidos ir iliuzijos nepaneigia atminties, nes jas atrasti yra galima tik atminties visumos kontekste. Šia prasme visiškai sutinku su Pauliu Ricœuru, kuris įspėja apie neleistiną atminties redukavimą į atminties patologijas (Ricœur 2004: 44). Husserlis, analizuodamas atminties problemą, turi įveikti ne tik tradicinį nepasitikėjimą atmintimi, parodyti, kad atmintis nėra atvaizdų sąmonės forma, bet ir sukurti dinamišką atminties modelį. Pirma, atskleisiu, kaip veikia statiška atminties kaip kopijų rinkinio samprata, antra, išnagrinėsiu, kaip atminties samprata pakinta susiejant ją su reprodukuojančio sudabartinimo patirtimi, trečia, aptarsiu, kaip galima nustatyti klaidingus prisiminimus, ketvirta, analizuosiu, kaip prisiminimuose pasireiškia pasyvi asociacijų sintezė ir, penkta, pademonstruosiu, kaip atmintis yra susijusi su užmarštimi. Atmintis išstumiama tai, ką atsimesi, o užmarštis išsaugota tai, ką užmiršta.

Atminties samprata Johno Locke'o filosofijoje

Pradedant kalbėti apie atminties fenomenologiją, pravartu grįžti prie klasikinės Johno Locke'o atminties sampratos. Locke'as atmintį sieja su idėjų, gautų iš pojūčio ar

refleksijos, išsaugojimu. Tas išsaugojimas gali būti dvejopas. Pirmasis būdas, kuriuo idėja, patekusi į intelektą, yra kurią laiką išlaikoma jo akiratyje, vadinamas kontempliacija. Šis apibūdinimas labai primena Husserlio retencijos kaip pirminės atminties sampratą, apie kurią kalbėsime vėliau. Antrąjį būdą Locke'as apibrėžia taip: „Kitas išsaugojimo būdas yra galia vėl atgaivinti mūsų intelektu tas idėjas, kurios po to, kai buvo įspautos, išnyko arba, dingusios iš akių, buvo tarsi atidėtos į šalį; taip mes darome, kai įsivaizduojame šilumą ar šviesą, geltoną ar saldų tada, kai paties objekto nėra. Tai *atmintis*, kuri yra tarsi mūsų *idėjų* saugykla“ (Locke 2000: 137). Atminties saugykla, pasak Locke'o, yra reikalinga todėl, kad mes negalime vienu metu kontempliuoti ir apžvelgti daug idėjų. Atmintis pasitelkiama dėl intelekto baigtinumo, nes ji leidžia idėjų stebėjimą bei svarstymą atidėti ir prie jo sugrįžti kitu laiku. Šia prasme atminties saugykla suprantama kaip sugebėjimas atgaivinti ir aktualizuoti tai, kas jau buvo suvokta: „<...> mūsų idėjų sukrovimas atminties saugykloje reiškia tik tai, jog intelektas daugeliu atvejų turi galią atgaivinti kada nors įgytus suvokinius, papildomai susiedamas su jais suvokimą, kad jis anksčiau yra juos turėjęs“ (Locke 2000: 138).

Locke'as pažymi, jog atsimesi galima tik tai, kas anksčiau buvo suvokta. Kitaip tas suvokinys bus ne prisiminimas ir anksčiau suvokinio aktualizavimas, bet naujas suvokimas. „Juk prisiminti reiškia suvokti ką nors atsimesiant arba įsisąmoninant, kad tai buvo žinoma arba suvokta anksčiau; be šito kiekviena idėja, patenkanti į intelektą, yra nauja, o ne prisimenama: įsisąmoninimas, kad ši idėja buvo intelektu anksčiau, ir yra tai, kas skiria prisiminimą nuo visų

kitų mąstymo būdų. Kiekviena idėja, kuri niekada nebuvo intelekto suvokta, niekada nebuvo intelekto. Kiekviena intelekto esanti idėja arba yra esamasis suvokiny, arba buvo esamasis suvokiny ir yra intelekto taip, kad atmintis ją vėl gali padaryti esamuoju suvokiniu“ (Locke 2000: 75). Čia svarbu pabrėžti, jog prisiminimus nuo dabarties suvokimų arba vaizduotės suvokimų, Locke'o teigimu, galime atskirti kaip tik todėl, kad mūsų suvokimams yra būdingas implicitinis įsisąmoninimas. Suvokdamas kažką aš galiu sąmoningai skirti, jog šis suvokiny yra dabartinis suvokimas, o anas prisimenamas suvokimas, bet dabartyje paverstas esamuoju.

Panašiai kaip ir daugelis fenomenologų Locke'as teigia, kad prisiminti galima tik tai, kas vienokiu ar kitokiu būdu buvo patirta (nesvarbu, išorėje ar viduje). Tik atmintis užtikrina praeities egzistavimo akivaizdumą. Be atminties būtume pririšti prie esamų suvokimų taip, kad ne tik neturėtume praeities gelmės, bet ir nesugebėtume įsisąmoninti dabartinių suvokinių. Locke'as pateikia pirminį atminties fenomeno aprašymą ir klasifikuoja skirtingus atminties būdus:

Kai intelektas nukreipia žvilgsnį į vidų, į patį save, ir kontempliuoja savo paties veiksmus, pirmiausia jis aptinka mąstymą. Jame intelektas mato didžiulę modifikacijų įvairovę, ir iš čia jis gauna skirtingas idėjas. Pavyzdžiui, suvokimas, kuris faktiškai lydi kiekvieną išorinio objekto poveikį kūnui, yra su juo susijęs ir skiriasi nuo visų kitų mąstymo modifikacijų, pateikia intelektui atskirą idėją, kurią mes vadiname pojūčiu ir kuri, taip sakant, iš tiesų yra kiekvienos idėjos kelias į intelektą per jusles. Ta pati idėja, kai ji vėl kyla be tokio paties objekto poveikio išoriniam jutimo organui, yra atsiminimas (*remembrance*); jeigu intelektas

vėliau jos ieško ir sunkiai, dėdamas daug pastangų, suranda ir ji vėl patenka į jo akiratį, tai yra prisiminimas (*recollection*); jeigu intelektas ilgai ir įdėmiai svarsto idėją, tai yra kontempliacija; kai idėjos plaukia mūsų sieloje, o intelektas nemąsto apie jas arba nekreipia į jas dėmesio, tokiu atveju yra tai, ką prancūzai vadina *rêverie* [svajojimas] [...]; kai pastebimos ir, taip sakant, įregistruojamos atmintyje tos idėjos, kurios pačios atsiranda (juk, kaip jau sakiau kitoje vietoje, kai budime, mūsų intelekto visuomet yra viena po kitos einančių idėjų grandinė), tai yra dėmesys; kai intelektas labai uoliai ir savo nuožiūra sutelkia žvilgsnį į kurią nors idėją, svarsto ją visais atžvilgiais ir neatsitraukia nuo jos dėl įprastinio kitų idėjų piršimosi, tada yra tai, ką mes vadiname susitelkimu arba tyrinėjimu; miegas be sapnų yra atvangą nuo visų idėjų (Locke 2000: 185).

Šis sąmonės aprašymas ir atskirų jos modifikacijų klasifikavimas yra įdomus keliais atžvilgiais. Pirmiausia, galima pastebėti, kad sąmonė yra siejama su viena po kitos einančių idėjų grandine. Jei idėjas suprasime kaip aktualius arba aktualizuojamus vaizdinius, kurie tarpusavyje susiję vidiniais sąryšiais, tai tada galėsime teigti, jog čia formuluojama samprata, kuri vėliau įgaus sąmonės srauto pavadinimą. Antra, yra išskiriami trys atminties būdai: atsiminimas (*remembrance*), prisiminimas (*recollection*) ir kontempliacija. Pirmasis ir antrasis atminties būdai yra priskirtini ilgalaikiai atminčiai, o kontempliacija siejama su trumpalaikiai atmintimi. Atsiminimas (*remembrance*) yra apibūdinamas kaip spontaniška atmintis, prisiminimas (*recollection*) – kaip valinga atmintis, o kontempliacija panaši į huserliškąją retenciją, t. y. dalyko išlaikymą esamybėje nepaisant jo kaitos. Kitoje vietoje Locke'as pažymi, kad intelektas prisiminimuose dalyvauja

ne vien pasyviai. Kai kada snaudžiančių vaizdinių pažadinimas yra priklausomas nuo valios. Dažnai protas pats ieško pasislėpusių vaizdinių ir nukreipia į juos sielos žvilgsnį, bet būna ir taip, jog vaizdiniai patys pasireiškia ir pateikia save protui (Locke 1985: 201).

Ne mažiau svarbu, kad atmintis susiejama su dėmesingumu. Locke'as teigia, jog dėmesingumas ir kartojimas padeda vaizdinius išlaikyti atmintyje, tačiau apskritai atminčiai būdingas nykimas:

Taigi mūsų jaunystės *idėjos*, kaip ir vaikai, dažnai miršta anksčiau už mus, ir mūsų intelektai simbolizuoja mums kapus, prie kurių mes artėjame: nors žalvaris ir marmuras lieka, tačiau įrašai yra laiko ištrinti ir raižiniai išdilę. *Paveikslai mūsų intelektualėje nupiešti blunkančiomis spalvomis, ir jeigu jie kartais neatnaujinami, išblėsta ir išnyksta* (Locke 2000: 140).

Locke'as pabrėžia, kad atmintis protinagai būtybei yra reikalinga ne mažiau nei suvokimas. Atmintis yra tiek svarbi, jog be jos visi kiti žmogaus sugebėjimai daugiausia yra nenaudingi. Be atminties būtų neįmanoma dalykus mąstyti, svarstyti ir pažinti. Be atminties turėtume reikalą tik su tuo, kas yra prieš akis. Tačiau, kaip minėta, atmintis turi trūkumą. Ji gali sunykti ir virsti užmarštimi arba judėti labai lėtai ir taip apsunkinti idėjų paiešką saugykloje. Atminties lėtumas kartais virsta proto bukumu. Ir atvirksčiai. Tas, kuris sugeba prisiminti esant reikalui, t. y. turėti daugybę idėjų po ranka kai jų prireikia, yra vadinamas išradingu ir turinčiu guvų protą. Tai gi užmarštis yra atminties trūkumas, o ne atvirksčiai. Kita vertus, atmintis kaip sugebėjimas grįžti prie tų idėjų, kurios buvo anksčiau atidėtos, rodo, kad ji pasižymi tam tikru refleksyvumu dabarties atžvilgiu

ir transcenduoja ją ne tik praeities, bet ir ateities link.

Atmintis ir pirmapradis suvokimas

Johno Locke'o atminties samprata daugeliu atžvilgių yra panaši į fenomenologinę Husserlio koncepciją. Būtų galima teigti, kad Husserlis pratęsia ir patikslina atminties fenomeno aprašymą, nes Locke'o pateiktoje koncepcijoje lieka daug neiškumų. Locke'as apibūdino atmintį kaip vieną svarbiausių pažinimą užtikrinančių mechanizmų. Jis pastebėjo atminties įvairovę, jos sąryšį su jusline percepcija, su laiku ir su refleksyviu savo patirties įsisaugojimu. Tačiau lieka neišskus atminties kaip saugyklos statusas. Tai, kad atmintis turi trūkumą, rodo, jog ji ne visada yra patikima. Tad kaip galima surasti atminties klaidas? Ar atminties vaizdiniai yra tik originalių daiktų kopijos? Koks yra dabartinių atsiminimų ir buvusių suvokimų santykis? Kaip prisiminimuose veikia pasyvių asociacijų mechanizmai?

Fenomenologai dažniausiai savo tyrimus pradeda nuo suvokimo aprašymo. Husserlis intencionalų objekto prasmės nustatymą dažnai skirstė į signityvinį, vaizdinį ir percepcinį. Pavyzdžiui: aš galiu kalbėti apie žmogų, kurio niekada nemačiau, bet kuris, kaip girdėjau, yra Lietuvos prezidentė. Bet taip pat aš galiu ją pamatyti per televiziją, nuotraukoje laikraštyje, suvaidintą parodijų spektaklyje arba susitikti ir pamatyti gyvai. Galiu kalbėti apie spektaklį, kurį man rekomendavo draugas, galiu aptarti, kaip jis buvo pristatytas per kultūros žinias, ir galiu jį pamatyti gyvai. Visi šie skirtingi suvokimai yra susiję, nes visuose juose patiriamas tas pats dalykas per skirtingus aktus. Galima kalbėti

netgi apie tam tikrą šių aktų hierarchiją. Kiekvienas šių aktų pateikia objektą skirtingai, bet jų tobulumas priklausys nuo to, kiek jis priartės prie originalaus ir tiesioginio objekto patyrimo. Galima teigti, jog objektas gali būti patiriamas daugiau ar mažiau tiesiogiai ir jis gali būti daugiau ar mažiau esamas. Mažiausiai patikimas objekto prezentavimo būdas yra signityvus aktas. Lingvistinis aktas yra nuoroda, bet šiuo būdu objektas nepasirodo kaip visiškai įsikūnijęs. Vaizdinis aktas turi tam tikrą intuیتیvų turinį, bet taip pat kaip signityvus aktas nurodo objektą netiesiogiai. Kaip pažymi Shaunas Gallagheris ir Danas Zahavi, aptardami Husserlio percepcijos sampratą, signityvus aktas nurodo objektą kalbiniais ženklais, o vaizdinis – vaizdais, kuriuose objektą galima pamatyti iš tam tikros perspektyvos, bet tikrai aktualiaame suvokime objektas gali būti patirtas tiesiogiai kaip įsikūnijęs arba *in propria persona* (Gallagher 2008: 90). Tokia suvokimo samprata pasižymi dvilypumu. Viena vertus, visi sąmonės aktai yra nukreipti į to paties objekto identifikavimą, kita vertus, yra nustatoma tam tikra jų hierarchija, kuri pirmenybę atiduoda tiesioginiam stebėjimui. Ką reiškia ši įtampa, atsirandanti pačiame suvokimo branduolyje? Ši įtampa liudija pačios suvokimo sampratos prieštarumą, nes čia susiduria reprezentacinės ir tiesioginės sąmonės modelis. Tiesioginės sąmonės modelis pabrėžia, kad suvokime mes turime reikalą ne su ženklais ar vaizdiniais, bet su pačiais objektais. Vadinasi, skirtingais būdais prezentuoti (suvokime esami) objektai visada suvokiami kaip patys objektai, o ne kaip juos reprezentuojantys vaizdiniai. Nesvarbu, ar objektas prezentuojamas vaizdais, ar žodžiais, ar jis patiriamas tiesioginėje percepcijoje, jis

visada duotas kaip jis pats, bet ta duotis niekada nėra galutinė, nes ji kartu pateikia nuorodas į galimus pratęsimus ir papildymus. Tačiau *Loginiuose tyrinėjimuose* kalbėdamas apie tuščias lingvistines intencijas ir jų įgyvendinimą konkrečiuose percepcijos aktuose, Husserlis vis dar laikosi klasikinės sampratos apie santykį tarp tuščios sąvokos ir jos papildymo konkrečiau stebėjimo. Panašiai jis samprotuoja ir apie intencinės formos (*morfe*) papildymą hyletinės medžiagos. Tai reprezentacinis sąmonės modelis, kuris remiasi galimybe pažinti realybę kokia ji yra savaime arba visus tarpininkaujančius lingvistinius ženklus bei vaizdus palyginti su originaliu paties dalyko suvokimu. Ši dviejų sąmonės modelių įtampa pasireiškia ir fenomenologinėje atminties sampratoje. Todėl pirmiausia aptarsiu, kaip Husserlis atmintį siejo su reprezentacine vaizdinių sąmone, o vėliau pereisiu prie atminties kaip reroduktyvaus sudabartinimo sampratos.

Atmintis kaip atvaizdų sąmonė

Husserlis atmintį kaip ir fantaziją bei empatiją pirmiausia siejo su intuیتیvia prezentifikacija (vok. *anschauliche Vergegenwärtigungen*), kuri savo ruožtu buvo laikoma perceptualios prezentacijos (vok. *Gegenwärtigungen*) modifikacija. Kitaip sakant, tiesioginėje intuicijoje dalykai yra esami duoti originaliai, o pakartotinėje reprezentacijoje jie yra esami tik modifikuojant originaliąją duotį. Atminties vaizdiniai yra antrinės ir modifikuotos pirminės percepcijos reprezentacijos. Kaip galima suprasti atminties vaizdinių būvį? Husserlis, nagrinėdamas atminties ir fantazijos patirtis, kaip modelį panaudojo paveikslų suvokimą. Pasak Husserlio, ga-

lima skirti tris paveikslų suvokimo lygius: fizinis vaizdinys, vaizdinys objektas ir vaizdinys subjektas. Pavyzdžiui, suvokdamas fotografiją, aš pirmiausia suvokiu fizinę jos duotį, tada suvokiu joje esantį vaizdą ir paskiausiai suvokiu tą vaizdą kaip paties originalaus objekto pakaitalą. Fotografavimas arba įkūnijimas paveiksle objektą padaro regimą per jo pakaitalą, surogatą. Šia prasme vaizdinis objektas turi būti panašus į patį originaliai patiriamą objektą, nes kitaip bus neaiškus jo kaip reprezentacijos statusas. Tačiau su tuo yra susiję keletas problemų.

Husserlis pateikia vaiko fotografijos pavyzdį (Husserl 2005: 21–22), kurį aš atpasakosiu savais žodžiais: kaip aš matau fotografiją? Aš žiūriu į fotografiją kaip paprastai į bet kurį daiktą patalpoje ir matau ją realiame laike ir erdvėje. Tai ant popieriaus atspausdinta fotografija, turinti stačiakampę formą. Fotografijos paviršiumi slystantis žvilgsnis aptinka kontūrus, kurie nėra fotografijos popieriaus kontūras, bet figūra, kuri pasireiškia pačioje fotografijoje. Žvelgdamas į fotografiją aš aptinku kontūrus, formas ir spalvas, kurios yra ne fotografijos popieriaus kontūrai ir formos, bet priklauso pačiam fotografijos vaizdinui, kuris yra ant popieriaus. Kitaip sakant, fotografijos turinys inspiruoja dvišypį žiūrovo suvokimą. Vaiko fotografija vizualiai suvokiama, viena vertus, kaip fizinis vaizdinys – atspausdinta nuotrauka guli ant stalo, kita vertus, yra joje ir pavaiduotas objektas – vaiko figūra. Kaip vaizdinis objektas vaiko figūra pasireiškia man kaip kažkas, kas atvaizduoja realų vaiką, kažkada stovėjusį prieš kamerą. Nors fotografijos vaizdinys implikuoja prasmę, ji negali atstoti normalios ir pilnos percepcijos. Jei dėmesį sutelkiu į vaiko skruostą,

tai galiu konstatuoti, kad jis išblyškęs. Tai aš pastebiu kaip skruosto blyškumą, o ne kaip fotografijos popieriaus kokybę. Gali būti, kad realaus vaiko skruostas nėra išblyškęs. Manasis žvilgsnis į fotografiją yra ne aktualaus objekto suvokimas, bet idealaus objekto projektavimas pasitelkus fantaziją. Išblyškęs vaikas fotografijoje yra iliuzinis objektas arba fikcija. Atmintis ir fantazija peržengia fizinę vaizdinių duotį ir prezentuoja objektus pateikdamos pavaduojančius juos pakaitalus, kurie turi būti panašūs į originalus. Husserlis apibendrina taip: „Mes skiriam reprezentuojantį vaizdinį arba pasireiškiantį objektą, kuris atlieka atvaizdavimo funkciją ir per kurį yra atvaizduojamas vaizdinio subjektas nuo fizinio vaizdinio“ (Husserl 2005: 21).

Atminties tyrimams svarbesnė problema yra ne fizinio vaizdinio ir vaizdinio objekto perskyra, bet vaizdinio objekto santykis su vaizdinio subjektu (atvaizdo originalu). Remiantis tuo, kas pasakyta apie vaizdinius, galima teigti, kad atmintyje yra duotas kaip esamas ne pats objektas, bet jo vaizdinys, kuris turi atrodyti taip lyg būtų pats objektas. Čia kyla problemų, nes jei atmintis reiškia mentalinių vaizdinių apie praeityje buvusius dalykus išlaikymą ir aktualizavimą sąmonėje, tai tada išnyksta skirtumas tarp suvokimo ir jo reprezentacijos. Ir vieni, ir kiti vaizdiniai yra esami dabartyje. Tačiau kas gali garantuoti, kad išgyvenami vaizdiniai nėra gryna fantazija. Atmintis kaip ir vaizduotė gyvuoja per simuliakrinių vaizdinių patyrimą. Šie vaizdiniai yra pavaduojantys realius objektus, bet kartais jų iliuziškumas toks tikras, kad nėra jokių nuorodų į realybę, esančią anapus jų. Husserlis pateikia pavyzdį apie stereoskopu techniškai sustiprintos iliuzijos patyrimą. Kas atsitinka, kai visiškai tam-

siame kambaryje žiūrime į stereoskopą ir anapus simuliakrinių objektų nematome jokio realaus pasaulio? Pasak Husserlio, mūsų jutimai sukonzentruoti vien į regimybę ir ši savo vizualiniu pasireiškimu niekaip nenurodo savo vaizdinių iliuzinės prigimties (Husserl 2005: 295). Jei vaizduotės kuriami vaizdiniai gali būti savyje pakankami, tai ir atminties vaizdinių statusas realybės atžvilgiu gali būti abejotinas. Husserlis pažymi, jog atmintis yra vaizduote grindžiama atvaizdų sąmonės forma (Husserl 2005: 264, 273). Atmintis nėra percepcija todėl, kad, suvokdamas atminties vaizdinius, aš suprantu jų nerealumą. Kita vertus, atmintis nėra vaizduotė, nes jos vaizdiniai, net ir būdami nerealūs kaip ir vaizduotės vaizdiniai, vis dėlto nurodo tai, ką jie atvaizduoja. Taigi atmintis, nors ir grindžiama vaizduote, yra daugiau nei vaizduotė, nes kaip ir portretinis paveikslas ne tik atskleidžia savo nerealumą, bet ir nurodo tą subjektą, kurio atvaizdas jis esąs (Husserl 2005: 275). Problema čia kyla todėl, kad atmintis suvokiama kaip vaizdinių saugykla. Vaizdinius produkuoja vaizduotė, o atminties vaizdiniais jie tampa tikrai todėl, kad jiems prikabinamas ženklas „praėjusios“. Teisus, mano manymu, Victoras Biceaga, tvirtindamas, kad tokia atminties samprata, paremta „kopijos“ santykiu su „originalu“, supriešina tiesioginę percepciją ir jos kopiją prisiminimuose, o tai panaikina pačios atminties dinamiškumą (Biceaga 2010: 47). Šis vaizdinių-kopijų saugyklos modelis apskritai naikina laikiškumo dimensiją, nes patys vaizdiniai neimplikuoja laikiškų nuorodų. Kaip tada atmintis apskritai susijusi su laiko išgyvenimu? Galima teigti, jog šią nuostatą atmintį grįsti vaizduote Husserlis perima iš Brentano. Pastarasis vaizduotėje ieškojo laiko

patirties ir atminties pagrindų. Tačiau atminties redukavimas į vaizduotę reikštų, kad patirties atgaminimas nėra jos pakartojimas. Duotis prisiminimuose tada būtų ne duotis, bet fikcija. Husserlis tokią poziciją kvestionuoja savo paskaitose apie laiką (§ 23), bet 1905–1910 metų užrašuose bei paskaitose atgaminimą dar sieja su vaizduote. Pasak Ricœuro, būtent prisiminimo ir reprezentacijos santykio analizė leidžia susieti paskaitas apie laiką su XXIII husserlianos tomu, kuriame nagrinėjamas vaizduotės, vaizdinių ir atminties santykis (Ricœur 2004: 62).

Grįžtant prie to, kaip Nijolė Keršytė interpretuoja filmą „Memento“, galima pažymėti, jog ji daro išvadą, kad pagrindinio herojaus prisiminimai yra tik tariami (Keršytė 2010). Kartu ji redukuoja prisiminimus į fantazijas. Tada išeina, kad ši filme papasakota istorija apie ilgalaikę atmintį praradusį vyriškį yra pasakojimas ne apie atmintį ir jos traumą, bet apie tokią sutrikusią psichiką, kuri neskiria prisiminimų nuo fantazijų. Šia prasme atmintis, atrodytų, apskritai yra negalima. Pasitikėti ja neverta, nes atmintis yra tik patogi konstrukcija: „Užuot susigražinusi „praėjusią dabartį“ tokią pačią, kokia ji buvo, atmintis skaito, interpretuoja, konstruoja, šifruoja, perdėlioja praeities elementus sau palankia tvarka“ (Keršytė 2010: 184). Šioje citatoje akivaizdžiai matyti, kad autorė, atmintį tapatindama su konstrukcija, prieštarauja pati sau. Ji sako, kad praeities sugražinti neįmanoma ir tuoj pat tvirtina, kad atmintis perdėlioja praeities elementus. Tačiau kaip tuos elementus galima perdėlioti neaktualizavus dabartyje? Atrodo, kad autorės koncepcijoje atsiranda tas pats prieštaravimas, kurį aptikome anksčiau Husserlio atminties koncepcijoje.

Yra dvi alternatyvos: arba atmintis yra iš atvaizdų sukonstruotas vaizdinys, kuris niekaip negali pasiekti ir susitapatinti su originalo tikrove, arba atmintis yra tas būdas, kuriuo man yra duota praeitis, kuri aktualizuojama įvairiomis refleksijomis ir interpretacijomis.

Atmintis kaip reproduktyvus sudabartinimas

Husserlis pažymi sunkumus, kurie iškyla tyrinėjant vaizdinių, fantazijos ir prisiminimų sritį. Atrodytų, tiek fantazija, tiek prisiminimai yra susiję su vaizdiniais ir jų išgyvenimu. Tačiau kokie tie vaizdiniai? Jei vaizdiniai suprantami kaip fotografijos, t. y. kaip atvaizdai, kurie nurodo (atvaizduoja, reprezentuoja) realiai nesančius objektus kaip esančius, tai bus viena vaizdinių samprata. Jei vaizdiniai bus suprantami kaip sudabartinti (prezentifikuoti) ankstesni dabartiniai (prezentacijos), tai juose kartu su jų dabartiniu pasireiškimu bus duotas ir buvęs suvokimo objektas su savo erdviškais ir laikiškais horizontais. Prisiminimų vaizdiniai būtinai turi atskleisti duotą objektą kaip **buvusį**, kitaip toks vaizdinys bus neatskiriamas nuo vaizduotės, o gal net nuo dabartinio suvokimo. Tačiau gali būti ir dar komplikotesnių atvejų, kai prisimenu ne realiai įvykusį įvykį, bet savo sapną ar knygoje perskaitytą nuotykią. Pateiksiu pavyzdį, kuriame atsiskleidžia, kaip dabartiniai išgyvenimai gali būti susipynę su buvusiais. Tai pavyzdys iš mano paties išgyvenimų: vieną dieną, vaikščiodamas kaip paprastai po „Maximos“ parduotuvę norėdamas apsipirkti, priėjau lentynas, kuriose buvo prikrauta kavos. Staiga prisiminiau, kad kažkas manęs prašė nupirkti kavos, netgi

paminėjo, kad nupirkčiau kavos „Löfbergs Lila“. Tuoj pat supratau, kad šis prašymas man buvo išsakytas ne realiame gyvenime, bet sapne. Prisiminiau, kad neseniai sapnavau, jog buvau pas rašytoją Jurgą Ivanauskaitę (tuo metu ji jau buvo mirusi) svečiuose ir ateidamas nieko neatsinešiau. Todėl pasisiūliau nubėgti į parduotuvę vynu. Man besiruošiant šeimininkė paprašė kartu nupirkti ir kavos „Löfbergs Lila“. Šis pavadinimas man pasirodė keistas, nes aš niekada tokios kavos nebuvau pirkęs.

Svarstydamas šį prisiminimą aš galiu klausti, kaip suvokiau, kad tai yra prisiminimas, o ne šiaip mano galvoje skambantis balsas, kuris liepia man nupirkti kavos. Kaip susigaudžiau, kad šis prisimintas prašymas nupirkti kavos buvo susapnuotas, o ne realus išgyvenimas. Pirmiausia reikėtų pasakyti, jog aiškiai suvokiau, kad tas prašymas nupirkti kavos yra iš praeities. Jį prisiminiau dabar, nes pamatęs sukrautus kavos pakelius suvokiau, kad jie man kažką primena, t. y. asocijuojasi su kitais mano išgyvenimais. Prisiminęs, jog tai buvo prašymas nupirkti kavos, tuoj pat konkretinau, kas gi to prašė. Kartu aktualizavosi ir visa situacija, kurioje nuskambėjo tas prašymas. Taigi prisiminimas nuo dabartinio suvokimo akivaizdžiai skiriasi be didesnių pastangų. Taip pat ir prisiminimas, kurį įsisąmoninu kaip sapną, gali būti aiškinamas kaip mano sąmoningumo pasekmė. Aš ne šiaip išgyvenu dalykus, o kartu įsisąmoninu, kaip juos išgyvenu. Apie tai kalbėjo Locke'as, teigdamas, kad būtent savimonės dalyvavimas visuose mūsų sąmonės aktuose leidžia akivaizdžiai skirti suvokimus ir prisiminimus, suvokti, kad vieni suvokimai yra nauji, o kiti tiesiog atkartoja tai, kas jau buvo patirta. Tačiau reikia pažymėti, kad savimonė apima

ne tik išgyvenimų būdą, bet ir pačių dalykų duoties būdą. Tai, kad prisimenama situacija pati savaime yra nereali (negalėjau bendrauti su mirusia, be to, aš apskritai niekada nebuvo suvečiuose pas ją) nurodo, jog šis prisiminimas yra fikcijos prisiminimas. Prisiminimas yra buvusių patyrimų ir pačios buvusios patyrimų situacijos aktualizavimas dabartinių patyrimų ir kitų prisiminimų kontekste. Prisimindamas sapną aš prisiminiau ir pabudimą, kai nubudęs stebėjau, kodėl sapnuoju mirusią rašytoją ir dar prašančią nupirkti kavos tokiu keistu pavadinimu „Löfbergs Lila“. Taigi šie prisiminimai atsiskleidė kaip prisiminimai, susiję su kitais prisiminimais ir jų prasminė visuma, kurioje aiškėja vieno atskirai paimto išgyvenimo statusas. Atmintis visada yra duota kartu su dabarties ir praeities skirtumo pajauta. Tik šis pirminis orientavimasis laike leidžia suvokti ir tai, kiek vienas ar kitas prisiminimas yra realaus ar susapnuoto išgyvenimo aktualizavimas. Tai yra svarbu, nes pačiame prisiminime kaip atpažinime, jog taip būta ir išgyventa mano paties, pasak Ricœuro, glūdi tiesos poreikis (Ricœur 2004: 86).

Husserlis taip pat stebisi tuo, kad išgyvendamas tam tikrus vaizdinius aš suvokiu, jog tai yra atsiminimai, o ne dabartiniai suvokimai ar fantazijos. Kas gi man leidžia tvirtinti, kad tai atsiminimas, t. y., kad aš ten buvau ir tai išgyvenau? Husserlis 1898 metų užrašuose teigia, jog suvokimas prisiminime visada apima daugiau nei vien prisimenamą įvykį (Husserl 2005: 231). Kuo labiau Husserlis gilinosi į laiko problematiką, tuo labiau jam buvo neprimtinamas atminties kaip atvaizdų saugyklos modelis. Kaip rodo išnagrinėtas prisiminimo pavyzdys, praeities įvykiai pasireiškia kaip nuolat funkcionuojanti atminties se-

dimentacijų reorganizacija. Ji apima tiek judesį nuo dabartyje vykstančio atminties pažadinimo link sedimentacijų, tiek judėjimą nuo vienu atminties sedimentacijų prie kitų. Tolimų įvykių prisiminimai nėra miglotesni nei neseniai įvykusių. Pavyzdžiui, aš galiu geriau prisiminti savo pirmąjį pasimatymą su mylimąja, nei tai, ką vakar valgiau pusryčiams. Prisiminimų akivaizdumas priklauso ne nuo objektyvaus laiko nuotolio, bet nuo reikšmės, kurią šie įvykiai įgyja gyvenimo visumoje. Vadinasi vaizdinių laikiškos pozicijos pasikeitimas pasireiškia pačioje jų duotyje, bet šios nuorodos reikalauja reikšminės interpretacijos susiejus ją su išsąmoninamų išgyvenimų visuma.

Susidūręs su atvaizdų teorijos prieštaravimais Husserlis atsisako atminties kaip kopijų saugyklos modelio ir pereina prie atminties kaip reproduktyvaus sudabartinimo sampratos. Atmintis yra traktuojama kaip kvazisuvokimas, t. y. modifikuotas, bet betarpiškas paties objekto patyrimas. Paskaitose apie laiko fenomenologiją Husserlis pažymi: „Mes žinome, ši „praeitas“ prisimenant nereiškia, kad dabartiniame prisiminime sukuriame vaizdinį apie ankstesnį vaizdinį ar kokias panašias konstrukcijas. Bet mes paprasčiausiai nustatome besireiškiantį, išvelgtą, kuris, natūraliai atitikdamas savo laikiškumą, yra suvokiamas tikrai per temporalinius modusus“ (Husserl 1966 a: 61). Tai reiškia, kad prisiminimas nėra visiška dabartis, nes dabartiniuose prisiminimuose išgyvenami objektai buvo patirti praityje. Kita vertus, Husserlis pabrėžia, kad išgyvenami patys objektai ar įvykiai, o ne jų atvaizdai. Praeitas negali būti duota per tarpinius konstruktus ar atminties vaizdinius. Dabartiniai išgyvenimai įgauna dvigubą

intencionalumą: prisiminimai išgyvenami dabar, bet prisiminimuose išgyvenamas turinys – patys objektai ar įvykiai yra duoti su praeities ženklų. Jie nesuvokiami kaip dabartiniai, nors išgyvenami taip, lyg būtų išgyventi akivaizdžiausiu būdu. Tokių paradoksalų dvilypumą Husserlis visų pirma atranda pirminės atminties formoje retencijoje: „Dabar“ – tai amžinai tekančias taškas, kuris skiria praeitį ir ateitį, bet šito mes negalėtume tvirtinti, jeigu staiga užsinerėtume išjungti retenciją. *Kartu mes suponavome transcendenciją pačioje fenomenologinėje nuostatoje*, nes pripažįstame ne tik pačią retenciją kaip fenomenologiškai esančią, bet ir tai, ką ji užlaiko. Bet kuris retencijos „dabar“ yra [kažkokio] „ne dabar“, kažkokio „ką tik buvusio“ užlaikymas ir šis „buvęs“, kaip sakėme, yra duotas“ (Husserl 1992: 66). Apie retencijos objekto duoties problemą jau esu rašęs kitoje vietoje (Jonkus 2009: 67–76). Čia svarbu pažymėti, kad laiko išgyvenimo paradoksas, t. y. klausimas, kaip įmanoma esatyje išgyventi praeitį, tampa atskaitos tašku pačios sąmonės modelio reorganizacijai. Vietoj originalių suvokimų ir juos reprezentuojančių kopijų atrandama sąmonė kaip betarpiška objektų patirtis. Tiesa, tų dabartyje duotų objektų laiko modusas yra skirtingas.

Atvaizdų teoriją Husserlis kritikuoja taip pat savo užrašuose apie pasyvias sintezes. Jis atmeta Antikoje ir Naujaisiais amžiais egzistavusias teorijas, pasak kurių objekto suvokimas yra išorinėje tikrovėje esančio originalaus objekto pavertimas vidiniu objekto atvaizdu. Husserlio teigimu, suvokimas esąs ne atvaizdų produkavimas, bet originali objekto pagava. Taip pat ir prisiminimai, nesvarbu, ar jie teisingi, ar iliuziniai, yra apibūdinami kaip toks su-

dabartinimas, kuriame sudabartinami dabartyje nesantys originalai ir jie nesantys jokie atvaizdai (Husserl 1966 b: 305). Pasak Husserlio, visa atvaizdų teorija remiasi prielaida esą galima tokia sąmonė, kuri palygina atvaizdus su originalais. Tačiau bet koks palyginimas remiasi sudabartinimo galimybe. Todėl absurdiška sudabartinimus redukuoti į atvaizdus. Kadangi visa sąmonė yra sudaryta iš suvokimų ir sudabartinančių prisiminimų, tai negalima postuliuoti tokios sąmonės, kuri turėtų ryši su objektais be suvokimų ir prisiminimų.

Alfonsas Nyka-Niliūnas savo dienoraščiuose pateikia nemažai atsiminimų pavyzdžių, kuriuose taip pat pabrėžia patiriamų išgyvenimų betarpiškumą. Pateiksiu keletą citatų iš jo užrašų:

Staugus, fizinis ir absoliučiai identišką praeities vaizdą, spalvos, kvapo, judesio arba išgyvenimo pajutimas grąžina mane į tuos laikus, kada suaugusiųjų gyvenimo sistemoje aš tebuvo suinteresuotas stebėtojas, pats visą laiką užsiėmęs savo pasaulio botanika, kosmologija ir geografija, – ir gyvenimas absoliučiai tiksliai pasikartoja (kaip šiandien aštriai kvepiančių apynių skynimo epizodas Kryželių pievose), ir aš gyvenu *antrą kartą* (1989 kovo 50) (Nyka-Niliūnas 2003: 276).

Šaltas kaip peilio smūgis atsiminimas: zuikio pėdų hieroglifinė konfigūracija Nemeikščių žiemos sniege (2003 gegužės 31) (Nyka-Niliūnas 2009: 108).

Tirpstančio pašalo ir pernykštės žolės šiurenimo balsas Šlaitų pievose prieš 65 metus (2003 lapkričio 21) (Nyka-Niliūnas 2009: 126).

Šiuose prisiminimuose akivaizdžiai pastebimas dalykinis prisiminimų intencionalumas. Prisiminimai išgyvenami ne kaip atvaizdų pamatymas, ne kaip kons-

trukcijų apie praeitį kūrimas, bet kaip pakartotinis pačių dalykų sugrįžimas praeities modusu. Prisiminti – tai gyventi *antrą kartą*. Šis sugrįžimas ir pakartotinis išgyvenimas yra pažadinamas dabarties vaizdų, spalvų ar kvapų. Būtent jie gražina į praeitį, kuri išgyvenama pirmo asmens perspektyvoje kaip pačių dalykų duotis. Prisimenami ne tik matyti vaizdai – zūkio pėdos sniege, bet ir kvepiantys apyniai bei girdėti balsai – pernykštės žolės šiurenimas. Pastarajame prisiminime randame nuorodą dar į vieną praeities modusą, nes šiurenanti žolė yra *pernykštė*. Todėl prisiminta praeitis turi nuorodą į ankstesnę praeitį, kurios atžvilgiu žolės šiurenimas yra dabartis.

Dar vienas Nykos-Niliūno prisiminimas:

Fiziškai ir emociškai absoliučiai tikslus kovo popietės (1934?) pasikartojimas, ne prisiminimas, – kada Putino eilėraštis „Plaštakai“ atrodė *geriausias pasauly eilėraštis*. (Kienio kampe, po guoba, šmėkšojo purvini nespėjusio sutirpti sniego likučiai; į patvory apverstos medinės rėčkos dugną barbeno drungnas priešpavasario lietus.) (2007 kovo 5) (Nyka-Niliūnas 2009: 257).

Šiame aprašyme vėl pabrėžiama, kad tai ne prisiminimas, bet pasikartojimas. Tuo norima pasakyti, kad atsiminimas visiškai akivaizdžiai pakartoja išgyventą patirtį dabartyje. Prisiminimas pateikia ne praeities atvaizdą, bet pačią praeitį jos išgyvenimo modusu. Tiksliau reikėtų sakyti, kad dabartyje vykstantys prisiminimai sugrąžina pačių daiktų patirtį jų praeities modusu. Intelektualinė intuicija pasireiškia ir aktualizuojasi išgyventų kiemo vaizdų ir garsų fone. Išgyvenimas aktualizuojamas kartu su išgyvento dalyko horizontais ir jį lydintais suvokimais.

Dvigubas intencionalumas ir dviguba redukcija

Norint geriau suprasti, kodėl prisiminimai nėra atvaizdai ar reprezentacijos, reikia gilintis į dvigubo intencionalumo sampratą. Atrodytų, kad atsisakyti sąmonės kaip reprezentacijų visumos sampratos nebus sunku. Tačiau diskutuojant apie patirtį kaskart vis naujai iškyla tas pats prietas. Perskyra tarp sąmonės ir to, kas yra ar buvo iš tikrųjų. Manau, kad klaidinanti yra pati reprezentacijos sąvoka. Svarbu atkreipti dėmesį į reprezentacijos daugiareikšmiškumą. Reprezentacijos terminas neperteikia visų intuicijai būdingų niuansų. Kalbėdamas apie *Vergegenwärtigung* Husserlis pabrėžia, kad tai yra *Gegenwärtigung* aktualizavimas. Atrodytų, vokiškas *Ver* turėtų būti suprantamas kaip pakartojimo nuoroda. Viena dabartis pakartoja kitą dabartį. Bet toks pakartojimo supratimas *Vergegenwärtigung* redukuoja į reprezentaciją. Pastaroji yra toks pakartojimas, kuriame išlieka atstumas tarp pakartojimo ir to pakartojimo originalo. Kitaip sakant, reprezentacija tada suvokiama kaip originalo ir kopijos santykis. Bet fenomenologinė suvokimo eksplikacija atskleidė, kad pats suvokimas yra ne galutinė originalaus objekto pagava, bet laikiškas judėjimas nuo vieno aspekto prie kito, kuris sintezuojamas kaip išgyvenama dabartis arba dabartinimas. Todėl santykis tarp dabartinimo ir pakartotinio sudabartinimo turi būti mažomas ne kaip vienos dabarties atvaizdas kitoje, bet kaip vienos dabarties implikavimas į kitą. Tai reiškia, kad kartu su esama dabartimi aš galiu išgyventi buvusią dabartį. Vadinasi, reikėtų sakyti, kad ne viena dabartis pakartoja kitą dabartį, bet viena dabartis pasikartoja (aktualizuojasi) kitoje dabarty-

je. Tiek vaizduotėje, tiek prisiminimuose aš koimplikuoju vieną esamybę į kitą, o kalbant apie pasyvias asociacijas reikėtų sakyti, kad viena dabartis implikuoja arba nurodo kitą dabartį pasyviai, t. y. be mano aktyvaus įsikišimo. Tikrai fantazijoje ta koimplikacija pažymėta nerealaus realybės ženklų, o prisiminimuose – buvusios realybės ženklų. Norint pilnai suprasti, kaip prisiminimai atskleidžia praeitį, reikia juos išvaduoti nuo redukcijos į fantazijas. Ricœuras puikiai parodo, jog atmintis neredukuojama nei į jos patologijas, nei į fantazijas (Ricœur 2004: 44).

Husserlis pabrėžia, kad intencionalumo koimplikacijos prasideda jau pačiame elementariausiame suvokime. Štai savo paskaitose apie pasyvias sintezes jis teigia, kad kiekvienas suvokimas implicitiškai apima savyje visą suvokimo sistemą, kiekvienas jame pasireiškiantis reiškiny apima savyje reiškimosi sistemą kaip intencionalių vidinių ir išorinių horizontų formą. Todėl nė vienas reiškimosi būdas negali pateikti paties dalyko tobulai, nė viename nėra pasiekiamas paties dalyko pagava, kiekvienas reiškiny atsineša su savimi *plus ultra* tuštosios horizontą. Nepaisant to, kiekvienas suvokimas pretenduoja pasiekti patį dalyką kaip tokį ir šia prasme kiekvienas išgyvenimas siekia daugiau nei pagal savo esmę gali pasiekti. Suvokimo duotis, pasak Husserlio, yra žinomumo ir nežinomumo mišinys, kuris nurodo naujai galimus suvokimus (Husserl 1966 b: 11).

Husserlis pasyvių sintezių analizėje išryškina suvokimo nevienareikšmiškumą ta prasme, kad suvokimas yra negalimas kaip uždarytas pats savyje. Turi būti analizuojama suvokimo genėzė. Turi būti pastebima, kaip keičiasi suvokimo prasmė. Nagrinėjant suvokimo genėzė aiškėja, kad suvoki-

mo prasmė yra ne tiek priklausoma nuo pirminės impresijos taško, kiek formuojasi grįžtamajame sąryšyje su retencine suvokimo sfera, t. y. kitybę įgauna ankstesnių suvokimų fone (Husserl 1966 b: 30). Todėl suvokimo negalima analizuoti neanalizuojant tų pasyvių implikacijos sistemų, be kurių suvokimas prarastų savo genetinę kitybę. Šalia suvokimo Husserlis mini tokias jį lydinčias atminties formas: *Rückerinnerungen, Miterinnerungen, Vorerinnerungen*, t. y. grįžtamasis prisiminimas, prisiminimas, kuris eina kartu su suvokimu, ir prisiminimas, užbėgantis į ateitį (Husserl 1966 b: 71). Šie skirtingi atminties modusai, mano manymu, pažymi tam tikrą santykį su dabarties suvokimu. Pirmasis yra visiškas pasinėrimas į praeities išgyvenimus, antrasis pažymi lygiagretų prisiminimo ir dabarties suvokimo ryšį, trečiasis liudija, jog atsiminimui yra būdingas ateities modusas, atsiminimas yra susijęs su lūkesčiais, atsimindami mes dar ir projektuojame tai, kas bus. Visos šios plotmės yra susipynusios tarpusavyje.

Grįžtant prie dabartinimo ir sudabartinimo santykio reikėtų pabrėžti, kad pakartotiniai prisiminimai būtų neįmanomi be pirminių prisiminimų (retencijų). Jei būtų pažeistas pirminio atsiminimo sugebėjimas, tai būtų neįmanoma ir ilgalaikė atmintis. Atvirkštinis variantas yra galimas. Trumpalaikė atmintis gali gyvuoti net ir praradus ilgalaikę atmintį. Tai akivaizdžiai iliustruoja ir mano minėtas filmas „Memento“. Pagrindinis šios istorijos herojus gali bent kiek orientuotis laike ir išlaikyti savo tapatybės likučius tikrai remdamasis trumpalaikę atmintimi. Pirminė atmintis užtikrina percepcijos galimybę. Suvokti kažką be retencijos neįmanoma. Taigi kiekvienas pakartotinis prisiminimas bus

pirminio prisiminimo, implikuoto į percepcinį išgyvenimą, aktualizavimas. Tiek retencija, tiek protencija užtikrina suvokimo kaip laikiškai truncančio ir besitęsiančio išgyvenimą. Pakartotiniai prisiminimai taip pat tęsiasi laike kaip akivaizdūs išgyventų dalykų aktualizavimai. Aktualizuojami ne tik patys dalykai, bet ir jų išgyvenimai. Todėl galima prisiminti ne tik „realius suvokimus“, bet ir susapnuotus, įsivaizduotus suvokimų išgyvenimus. Visų skirtingų intuicijos formų prisiminimas daro jas esamas dabartyje. Jos gali būti išgyvenamos pakartotinai, tačiau pakartojimas čia bus suprantamas ne kaip originalo pakartojimas kopijoje, bet kaip aktualizuojančios interpretacijos arba atlikimo pakartojimas.

Jei dvigubas intencionalumas yra vienos esaties implikavimas ir aktualizavimas, o ne atvaizdavimas kitoje, tai ką reiškia dviguba redukcija? Pasak Husserlio, pakartotinis prisiminimas yra dabartinis išgyvenimas, kuris yra ne paprastas suvokimas, bet suvokimas, kuris sudabartina praeities suvokimą ir kartu su juo sudabartina tai, kas buvo suvokta (Husserl 1966 b: 68). Panaši struktūra yra būdinga ir kitiems sudabartinimams. Apskritai huserliška suvokimo analizė pasyvių sintezių aprašymuose pabrėžia implikacijų ir koimplikacijų sudėtingumą. Komentuodamas savųjų apmąstymų apie pasyvias sintezes tikslą Husserlis pažymi, kad pagrindinė tema yra suvokimą ir jame duotą intuiciją lydinčios sąmonės formos (Husserl 1966 b: 319). Dviguba transcendentalinė redukcija prisiminimuose reiškia, kad turi būti atrastas implikuojantis ryšys tarp vieno suvokimo ir kito, tarp vieno suvokimo kaip esamo ir kito kaip buvusio, tarp savęs kaip patiriančio ir savęs kaip patyrusio. Pasak Husserlio,

visiems prisiminimams ir visiems sudabartinimams galioja dviguba fenomenologinė arba, tiksliau, dviguba transcendentali redukcija. Prisimindamas dainą aš turiu: 1) redukuoti ją į išgyvenamą dabartį, kurioje vyksta prisiminimas ir kurio intencionalus objektas yra praeityje dainininko sudainuota daina; 2) daina, kuri skamba dabar prisiminimo būdu, turi būti redukuota į mano patirtą išgyvenimą ir todėl suvokiama kaip mano girdėta daina. Šioje dviguboje redukcijoje įdomiausia yra tai, kad refleksija negali apsiriboti dabartyje vykstančiu prisiminimu. Ji turi virsti refleksija pačiame prisiminime. Prisiminimui yra būdinga tai, kad jis savo esme ne tik daro intuityviai prieinamą tai, kas buvo, bet ir padaro tai aktualiziuodamas mano buvusius išgyvenimus. Taigi aš prisimenu ne šiaip dainą, bet savo girdėtą dainą (Husserl 1966 b: 367).

Apibendrinant galima teigti, jog reproduktyvios atminties samprata būtų neįmanoma be dvigubos redukcijos, t. y. suponuoją, kad dabartyje vykstantis prisiminimas sudabartina anksčiau išgyventus objektus kartu aktualiziuodamas ir tas patirtis, per kurias tie objektai buvo patirti. Panašiai dvigubi išgyvenimai (kai vienuose išgyvenimuose aktualizuojami kiti išgyvenimai) pasireiškia ir vaizduotėje bei empatijoje (Jonkus 2009: 85–98). Husserlio įvesta dvigubo intencionalumo ir dvigubos redukcijos samprata padeda mums suprasti, kaip tiesiogiai patirtyje neduoti dalykai gali būti išgyvenami kaip esami, kaip praeities dalykai gali būti sudabartinami ir išgyvenami dabartyje neprarasdami savo praeitiškumo. Atmintyje neegzistuantų praeities gelmė, jei mes nesugebėtume pastebėti, kaip vieni išgyvenimai implikuoja kitus išgyvenimus, jei nepastebėtume skir-

tumo tarp išgyvenamoje dabartyje esamų praeities, dabarties ir ateities objektų, jei neišsąmonintume skirtingų išgyvenimų, kuriuose tie objektai pasireiškia.

Iliuzinių prisiminimų sąmonė

Husserlis imasi analizuoti ne tik pozityvius suvokimo sintezės įvykdymus, bet ir negatyvius josodus, susijusius su suvokime glūdinčiais tikėjimais bei jų transformacijomis. Tai gali būti abejojimas, spėjimas, neigimas (Husserl 1966 b: 25). Normalus suvokimas paprastai vyksta kaip lūkesčių įgyvendinimas. Pavyzdžiui, pasukdamas galvą aš tikiuosi, kad atitinkamai keisis ir motyvuotas reiškinų pasirodymas. Mūsų suvokimas yra prisodrintas tokių kryptingų lūkesčių sistemų, kurias įgyvendinant yra konkretinama ir praturtinama pati prasmė. Tačiau lūkesčiai gali būti nuvilti arba įgyvendinti tik iš dalies. Vadinasi, išgyvenimuose randasi tam tikra kitybė, kuri vis dėlto nereiškia visiško suvokimo nutraukimo. Suvokimas, keisdamasis ir net tapdamas kitu, išlaiko savo vienovę. Panašiai gali būti nuvilti arba paneigti ne tik lūkesčiai, bet ir prisiminimai. Dažnai atsitinka taip, kad mes susipainiojame, negalime atskirti tikrų prisiminimų nuo tariamų, prisiminimus supainiojame su vaizduote. Kaip suvokimų aktuose yra konstituojamas prisiminimų klaidingumas?

Nagrinėjant iliuzinius prisiminimus, pasak Husserlio, visų pirma reikia pripažinti, kad tai yra tam tikra sąmonė (Husserl 1966 b: 268). Tai reiškia, kad šie aktai išgyvenami ir koreguojami kaip ir kiti sąmonės aktai. Norint suprasti iliuzinių prisiminimų fenomeną, reikia išnagrinėti, kaip suklydimas aptinkamas pačioje prisiminimų raiškoje, kaip šis iliuzinis

prisiminimas ima prieštarauti kitiems prisiminimams, kaip jis tampa abejotinas ir kaip paneigiamas. Pabrėžtina, kad abejonė tokiais prisiminimais kyla ne todėl, kad prisiminimai gali būti palyginti su tuo, kaip viskas vyko iš tikrųjų, bet jais abejojama ir jie paneigiami tik kilus konfliktui bei įtampai su kitais prisiminimais ir tuo, kas juose duota. Kiekvienas prisiminimas pasireiškia susijęs su daugiau ar mažiau aiškiais prisiminimais ir jų visuma.

Husserlis nagrinėja konkretų pavyzdį, kaip vienas prisiminimas persikloja su kitu prisiminimu (Husserl 1966 b: 269). Jis prisimena pokalbį su jaunu rašytoju, kuriame buvo aptariamas Gundolfo „Shakespeare’as“. Iškilus abejonei dėl šio prisiminimo, pasirodo antrasis vaizdinys, kuriame tas pats vyriškis mažame kambarėlyje skaito jam iš minėto kūrinio ir tada jie kalbasi apie tą kūrinį. Kai Husserlis pakartotinai įsigilina ir susitelkia į pasirodantį vaizdinius, pastebi, kad pirmajam vaizdinui būdingas prisiminimo kontinualumas išlieka iki tos vietos, kai jaunas vyras pradeda kalbėti. Išgirdęs jį kalbant Husserlis situaciją prisimena dar akivaizdžiau ir tada įvyksta anksčiau nepastebėtas tęstinumo nutraukimas ir peršokimas į antrąjį vaizdinį. Pastarasis lieka pridengtas pirmojo vaizdinio. Analizuodamas šią prisiminimų persiklojimo situaciją Husserlis teigia, kad vieno prisiminimo dalis persikloja su kito prisiminimo dalimi (Husserl 1966: 270). Svarbu pažymėti, jog abu šie prisiminimai nėra iki galo realizuotas prisimenamų situacijų aktualizavimas. Kiekviename pasireiškia tam tikra akivaizdesnė dalis, tačiau tiesiogiai neprisimenamos situacijos dalys taip pat yra implikuotos į tą dalį, kuri prisimenama akivaizdžiau. Taigi prisiminimų abejotinumą aptinkamas panašiai

kaip susikryžiuojančiuose suvokimuose, kai, remdamiesi bendru pagrindu (pasitikėjimu), manome, kad suvokiama būtybė yra lėlė arba žmogus. Abiem atvejais ir prisiminimuose, ir suvokimuose yra galimi persiklojimai, kurie išsąmoninami kaip suvokimo arba prisiminimo klaidos. Svarbu yra tai, kad prisiminimams kaip ir suvokimams yra būdinga vidinė teleologija, kuria siekiama atskirų prisiminimų suderinamumo. Kaip pažymi Biceaga, atmintis yra apodiktiška ne ta prasme, kad niekada nemeluoja, bet ta, kad jai būdinga teleologinė prigimtis siekti atsiminimų harmonijos ir užtikrinti, kad įtampa, kylanti tarp atskirų prisiminimų, bus pašalinta (Biceaga 2010: 56).

Asociacijų fenomenologija

Galima kelti klausimą apie kiekvieno prisiminimo kilmę, t. y., kodėl mes prisimename tą ar kitą dalyką. Tarp dabartinių išgyvenimų ir pakartotinai prisimenamų atrandame ypatingą fenomenologinį sąryšį, kurį galime apibūdinti taip: dabartis primena praeitį. Maža to, šio atsiminimo tėkmėje gali atsirasti sąryšis su dar vienu atsiminimu. Taigi dabartis gali pažadinti ne vieną prisiminimą, bet jų grandinę: prisimenama dabartis taip pat primena jos praeitį ir ateitį. Fenomenologijos tikslas yra redukcijos būdu atrasti prisiminimų sąryšius ir asociatyvius jų dėsningumus. Kiekvienas prisiminimas randasi kaip daugiau ar mažiau akivaizdžios reprodukuotos dabarties santykis su kita reproduktyvia dabartimi. Šis sąryšis arba sintezė iš anksto numato tiltus, t. y. tam tikrus panašumus. Kitaip sakant, šie tiltai yra panašumais paremta sintezė. Husserlis siekia suprasti, kaip įvyksta šis panašumų sąryšis, kaip vie-

nas panašumas išskiriamas iš daugelio kitų panašumų, kaip dabartis susisieja su praeitimi, kaip išgyvenama dabarties retencija yra susijusi su visa užmaršties karalyste (Husserl 1966 b: 123).

Kalbant apie asociacijų fenomenologiją nevalia ją painioti su tradicinėmis asociacijų sampratomis. Pasak Maurice'o Merleau-Ponty, klasikiniai filosofai buvo linke vienaip ar kitaip aplenkti asociacijų ir pasyvumo problemas: „Vieni asociaciją suprato kaip paprastą faktinį koegzistavimą, kiti ją kildino iš intelektualinio konstravimo“ (Merleau-Ponty 2007 b: 138). Locke'as, pavyzdžiui, asociacijas sieja arba su natūraliu idėjų giminingumu, arba su intelekto veikla ir įpročiais:

Kai kurios mūsų *idėjos* natūraliai atitinka viena kitą ir yra susijusios viena su kita; mūsų proto pareiga ir pranašumas – atsekti tai ir išlaikyti jas drauge, išsaugoti tą jų junginį ir atitikimą, turintį pagrindą jų ypatingoje būtyje. Be šio, yra kitas idėjų *ryšys*, visiškai priklausantis nuo atsitiktinumo arba įpročio: pačios savaime visai negiminingos *idėjos* kai kurių žmonių intelekto sujungiamos taip, kad jas labai sunku atskirti, jos visuomet esti drauge, ir kai tik viena prisiskverbia į intelektą, iškart pasirodo ir kita, su ja susijusi; ir jeigu taip sujungtų *idėjų* yra daugiau nei dvi, drauge pasirodo visa niekada neišskiriama jų šūtvė (Locke 2000: 338).

Husserlis atmeta asociacijos tapatinimą su atsitiktiniais įpročiais. Jis pabrėžia, kad asociacija yra imanentinės genezės forma ir dėsningumas, bet ne psichofizinio priešastingumo ir objektyvumo forma (Husserl 1966 b: 117). Asociacijos tyrimas turi būti įgyvendinamas lauke, kuris atsiveria atlikus fenomenologinę redukciją, kai yra suskiaušta objektyvi tikrovė ir objektyvus priešastingumas. Asociacijų fenomenolo-

gija yra mokymas apie pirmąją laiką konstituciją, nes, pasak Husserlio, pirmąją laiką sintezė yra asociatyvios sintezės prielaida (Husserl 1966 b: 123). Tai reiškia, kad tekančiame dabarties išgyvenime dabartis, praeitis ir ateitis yra sujungtos viename duoties moduse. Tačiau subjektyvumas negali visiškai įsisąmoninti praeities ir ateities išgyvenimų kartu su juose glūdinčiais intencionaliais turiniais. Jie būtų visiškai bereikšmiai, jei neįvyktų jų aktyvavimas. Retencijos būtų tiesiog tuščios ir išnyktų nediferencijuotų retencijų fone. Laikiškai orientuota „Dabar“ tėkmė yra susijusi su konstituojančia gyvenimo sinteze, per kurią dabarties tėkmė yra suvokiama kaip seka. Taip įsisąmoninamas dalykų vienalaikiškumas arba eiliškumas. Svarbiausia, kad asociacijos nėra nei objektyvi daiktų tvarka, nei subjektyvi ar psichologinė veikla. Asociacijos randasi pačiuose dalykuose ir tarp jų, kaip pasyvi ir spontaniška interaktyvacija. Suvokiantysis yra įsiterpęs į šiuos pasauliškos komunikacijos tinklus kaip į intencionalų audinį, kurio sistemos dalis pats yra. Taip panašumas arba asociacija tampa pagrindiniu percepcinio gyvenimo pasaulyje fenomenu.

Paanalizuokime keletą Husserlio pateiktų pavyzdžių: pokalbio metu prieš akis iškyla puikus jūros peizažas. Reflektuodamas apie tai, kodėl jis pasirodė, Husserlis pažymi, kad tam tikra ištarta frazė tiesiogiai priminė kažką panašaus, kas buvo pasakyta praeitais metais pokalbyje, kuris vyko prie jūros. To pokalbio metu puikus jūros peizažas buvo prikaustęs dėmesį (Husserl 1966 b: 167). Aprašydamas kitą prisiminimą Husserlis pasakoja, kaip atsiminimas apie Ticiano paveikslą perkėlė jį į Ufficijų galeriją. Be to, šiame prisiminime aktualizavosi ir pasireiškė tik kai kurie spe-

cifiniai tos dabarties pėdsakai: jis prisiminė kitus paveikslus, kabančius toje galerijoje, ir nuobodžiaujančio muziejaus tarnautojo vaizdą (Husserl 1966 b: 168).

Pateikti pavyzdžiai rodo, kaip veikia pasyvios asociacijos. Jos kyla iš pačių dalykų panašumo. Jis sudaro tam tikrą ryšį, dėl kurio įvyksta persikėlimas. Pats subjektas to nenusprendžia ir nenustato savo valios pastangomis. Tokios asociacijos yra pasyvios, nes jos nėra kontroliuojamos ar sąmoningai pasirenkamos. Pirmajame pavyzdyje panaši frazė pažadina jūros peizažo prisiminimą, nes tas peizažas buvo matytas prisiminto pokalbio metu. Antrame pavyzdyje vienas konkretaus paveikslas prisiminimas pažadina galerijos, kurioje jis buvo pamatytas, prisiminimą ir virtualią su tuo asocijuotą prisiminimą, kurie atskleidžia, jog galerijos prisiminimai susiję su kitų paveikslų ir net muziejaus prižiūrėtojų prisiminimu. Galima konstatuoti, kad tai, kas duota prisiminimuose, visada yra susaistyta asociacijų grandinėmis. Kadangi asociacijų grandinės yra neužbaigtos, tai prisimenantysis turi dėti aktyvias pastangas, kad tos asociacijos įgytų užbaigtumą ir atsiskleistų kaip visiškai sąryšingos. Kaip teisingai pažymi Biceaga, šis asociatyvių grandinių užbaigtumas yra galimas tik todėl, kad yra aktyvuojamos pasyviai užlaikytos patirties plotmės, kurios ankstesniame patyrimo nebuvo dėmesio centre (Biceaga 2010: 55). Kitaip sakant, prisiminime aktyvuojame asociacijų grandines ir jas interpretuojame keisdami savo dėmesingumą kryptį.

Pasyvumo ir asociacijų fenomenologija Husserliui nurodo, kaip turi būti suprasta genezės fenomenologija. Šiame kontekste gyvenama dabartis yra universaliausias genezės fenomenas. Kiekvienoje tokioje

dabartyje randasi branduolys, kuriame laikiškai sujungiami juslinių duomenų įvairovė. Šiuo atžvilgiu impresinė sąmonė yra išplečiama tiek, kiek vis dar tęsiasi išgyvenama retencija (Husserl 1966 b: 137). Ne mažiau svarbu, kad patirtyje svarbesnė tampa ne taškinė impresija, bet retencijos ir potencijos kontinuumas. Keičiasi pats sąmonės supratimo modelis. Biceaga taip apibendrina šį virsmą:

Husserlis, apmąstydamas reproduktyvias asociacijas, keičia savo ankstesnę distinkciją tarp originalaus dabartinimo ir neoriginalaus sudabartinimo. Pirma, neoriginalumas įsikiša į originalaus dabartinimo sritį, nes suvokimas yra susaistytas su atmintimi ir vaizduote. Antra, primordialinė sfera yra išplečiama tiek, kad esybės akivaizdumas ir aiškumas yra atrandami ne tik tiesioginiuose suvokimuose, bet ir atsiminimuose. Šis dvilypis judėjimas yra paremtas tarpininkaujanti retencija, kuri transformuoja originalumą į neoriginalumą, o neoriginalumą į originalumą. Retencija ir prisiminimai koegzistuoja palaikydami tarpusavio apykaitą, iš kurios jie abu laimi kai ką, ko negalėtų turėti būdami atskirti. Viena vertus, retencija prisiminimams suteikia specifinį akivaizdumą, kuris būdingas gyvenamai dabarčiai, kita vertus, prisiminimai pripildo tuščią retenciją turinio ir taip konstituoja objektyvią prasmę (Biceaga 2010: 56).

Kaip matysime, šis dviprasmiškas retencijos vaidmuo pasireiškė ne tik prisiminimuose, bet ir užmarštyje.

Atmintis ir užmarštis

Atrodytų, kad atmintis yra visiškai užmaršties paneigimas, kaip ir atvirksčiai – užmarštis sunaikina atmintį. Tačiau prisiminimų fenomenologija atskleidžia ne atminties

ir užmaršties opoziciją, bet jų tarpusavio dialektinę įtampą. Laikydami tradicinės logikos turėtume teigti, jog nuo dabarties esybės tolstantys prisiminimai praranda savo akivaizdumą, nusidėvi, išblunka ir galiausiai virsta užmarštimi. Tačiau, kaip pastebėjome, Husserlis, keisdamas sąmonės sampratą, atsisako visiškai originalaus suvokimo supriešinimo su jo kopija prisiminimo reprezentacijoje. Šis virsmas susijęs su dvejoja retencijos funkcija. Husserlio samprotavimuose iškyla prieštaravimas tarp pirminės impresijos kaip pirminio bet kokio suvokimo šaltinio apibūdinimo ir retencijos, kuri teikia galimybę suvokimus diferencijuoti. Viena vertus, retencija yra tai, be ko neįmanoma suvokti jokios diferencijuotos prasmės, kita vertus, retencija yra apibūdinama kaip miglotumas, skirtumų ir apibrėžtumo mažėjimas (Husserl 1966 b: 168). Kitaip sakant, retencija pratęsia esaties suvokimą ir kartu nutolina nuo esaties ir leidžia ją užmiršti. Todėl atmintis dabar nebegali būti laikoma blunkančių paveikslų saugykla. Atmintis yra nuolatinė praeities gelmės reorganizacija ir reinterpretacija dabartyje. Dabartį išgyventi ir suvokti yra galima tik tai todėl, kad dabarties atžvilgiu išlaikome nepriklausomybę. Ši nepriklausomybė nuo esaties galima tiek prisimenant, tiek užmirštant. Atmintis leidžia dabartį pratęsti, atidėti ir atrasti iš naujo. Užmarštis tikslas yra ne sunaikinti praeitį, bet išlaisvinti dabartį nuo praeities tiek, kad taptume atviri naujos suvokimo sintezės įgyvendinimui. Jei atmintis būtų totali, tai ji užgriozdintų mūsų sąmonę taip, kad nesugebėtume suvokti nieko nauja.

Ne kartą minėtas filmas „Memento“ pateikia istoriją žmogaus, kuris prarado ilgalaikę atmintį. Vienintelis dalykas, kurį

jis atsimesna, yra tai, kad reikia išaiškinti žmogžudystę ir atkeršyti žudikui. Tai jis daro užsirašinėdamas, darydamas nuotraukas ir tatuiruodamas savo kūną, nes kas kiek laiko užmiršta prieš tai buvusius išgyvenimus. Tačiau visos fotografijos ir užrašai nesugeba pavaduoti atminties. Jie nieko nereiškia be tos prisiminimų interpretacijos, kurioje gali būti įžvelgiama šių pėdsakų reikšmė. Herojus praranda ne tik laikiškus, bet ir socialinius sąryšius ir virsta lengvai manipuliuojamu įrankiu. Tačiau ne tik atminties praradimas gali būti patologiškas. Jei žmogus atsimesna per daug, jis taip pat negali normaliai gyventi. Čia galima prisiminti Šerševskį – jis, turėdamas fenomenalią atmintį, galėjo dirbti tik cirko artistu.

Galima teigti, kad sąmonė būtų negalima ne tik be atminties, bet ir be užmaršties. Biceaga taip apibūdina šį dvilypumą: „Husserlis naudoja dinaminę atminties modelį, kuriame akcentuojamas išsaugojimo ir apdirbimo operacijų susipynimas. Sedimentacija suprantama ir kaip išsaugojimas, ir kaip išgarinimas. Taip pat reprodukcija reiškia ir pakartojimą, ir reorganizaciją. Reorganizacija yra ne tik individualaus turinio išskleidimas pertvarkytame kontekste, bet ir atsakymas perteklinių asociatyvių grandinių. Taigi užmarštis yra papildoma atminties funkcija“ (Biceaga 2010: 63–64).

Pažvelkime dar į vieną Nykos-Niliūno prisiminimų aprašymą, kuriame randame nuorodą ir į užmarštį:

Šiandien nuo pat ryto galvoju ir galvoju, nesistemiškai, nukrypdamas į šalį, apie Nemeikščius ir mūsų senąją gyvenvietę Nemeikščiuose, bandydamas surasti ir atgaivinti atmintyje nuo nediskrečių žodžių pasislėpusius daiktus, įvykius ir žmones.

Bet kažkodėl sustojau ties jau kažkur šiame dienoraštyje užsimintu stuobriu aviliu, stovėjusiu po rytinio namų galo langais, tiesiai prieš saulę (kitas, tuščias, tysojo ant prieklėčio). Gyvojo avilio bitės buvo taip prijukusios, tokios ramios, kad nusileisdavo mums ant nuogų rankų ir vis tiek negeldavo. Bet žinau, kad (tai buvo 1926 ar 1927 metais) kažkas joms atsitiko. <...> Mano atmintyje Nemeikščiuose buvo du gandrulizdžiai. Vienas, seniausias ir neįprastai didelis, buvo ant Vaškelių Jono klojimo stogo šiek tiek įdubusio šelmens. Kitas – nudžiūvusioje, turbūt kažkada perkūno įtrenkto ažuolo viršūnėje, ant ten įkelto seno vežimo rato. Gandrų parlėkimas mums visuomet būdavo tartum šventė, nes mes žinodavom, kad jau tikrai pavasaris. Jie pasirodydavo staiga, dažniausiai po nakties, stovėdami lizduose ir kalendami snapais. Greit po to prasidėdavo intensyvus žiemos vėjų apdraskytų buveinių remontas, kuris trukdavo keletą dienų. Po to ilgesniam laikui viskas nurimdavo, kol lizduose nesuklykdavo naujausios gandrų kartos galvos ir kol neprasidėdavo jauniklių maitinimo skrydžiai ten ir atgal. Ir tada mes žiūrėdavome, kaip jie, grįžę iš medžioklės, savo besočiams vaikams dalina kokį nors dar besiraitantį gyvį. Ir štai jau greit bus septyni dešimtmečiai nuo to Krašunos vandeniui patvinusio pavasario, kada aš juos paskutinį kartą mačiau. (Dabar mane šiek tiek jaudina tai, kad aš niekaip negaliu atsimiti, kas po to su tais gandrulizdžiais atsitiko.) (2005 spalio 12) (Nyka-Niliūnas 2009: 187).

Nykos-Niliūno aprašytas prisiminimas tartum iliustruoja Merleau-Ponty pastebėjimą, jog prisiminimas yra ne praeities atvaizdų stebėjimas, bet panirimas į praeities horizontą, kuriame sutelktos patirtys žingsnis po žingsnio atgimsta laikinam gyvenimui (Merleau-Ponty 2007 a: 154). Įdomu, kad poetas jaudinasi dėl to, jog neatsimesna, kas gi atsitiko su tais gandruliz-

džiais. Užmarštis išgyvenama kaip spraga prisiminimuose. Tačiau ši atminties kliūtis nereiškia, kad ši praeitis prarasta negrįžtamai. Atmintis kaip dinaminis procesas yra siekis prisiminti, todėl net ir užmarštis pasireiškia kaip intencionalus nerimas, iš kurio siekiama išsivaduoti. Kita vertus, kiekvienas prisiminimas, kuris yra susijęs su kliūtimis, rodo, kiek reikia pastangų norint prisiminti (čia kalbama apie valingą prisiminimą ir jo ribas). Atmintis nėra totalaus sąmoningumo sinonimas. Greičiau atvirkščiai, atmintis – tai siekis prisiminti ir tuos prisiminimus išlaikyti suderinus tarpusavyje. Tai būtų neįmanoma,

jei atmintyje nebūtų užmaršties. Kadangi atmintis nėra visai sąmoninga ir ji susijusi su užmarštimi, tai ji gali būti lyginama su budria sąmone, kuri negali egzistuoti be miego. Šia prasme miegas ir atmintis yra dvi pasyvumo formos, kurios nurodo sąmonės nesąmoningumą. Tiek atmintis, tiek miegas nepaklūsta mūsų valiai. Tai tokios sąmonės pasyvumo formos, kurios negali būti redukuotos nei į visišką sąmoningumą, nei į nesąmoningumą. Vadinas, sąmonė, kuri būdrauja / užmiega, ir kuri atsimens / užmiršta, yra esmiškai netapati su savimi ir neskaidri pati sau, nes išgyvena kitybę pati savyje.

Literatūra

- Biceaga, V. 2010. *The Concept of Passivity in Husserl's Phenomenology*. Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer.
- Gallagher, S., Zahavi, D. 2008. *The Phenomenological Mind. An Introduction to Philosophy of Mind and Cognitive Science*. London, New York: Routledge.
- Husserl, E. 1966 a. *Husserliana 10. Zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins (1893–1917)*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Husserl, E. 1966 b. *Husserliana 11. Analysen zur Passiven Synthesis. Aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten 1918–1926*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Husserl, E. 1992. *Grundprobleme der Phänomenologie*. Hamburg: Meiner.
- Husserl, E. 2005. *Phantasy, Image Consciousness, and Memory (1898–1925)*. Translated by John B. Brough. Dordrecht: Springer.
- Jonkus, D. 2009. *Patirtis ir refleksija. Fenomenologinės filosofijos akiračiai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Keršytė, N. 2010. Neprisimenamos atminties pėdsakais, *Baltos lankos* 31–32: 151–193.
- Locke, D. 2000. *Esė apie žmogaus intelektą*. Vertė Ramutė Rybelienė. Vilnius: Pradai.
- [Locke 1985]. Локк, Д. 1985. *Сочинения в трех томах Т. 1*. Москва: Мысль.
- Nyka-Niliūnas, A. 2003. *Dienoraščio fragmentai 1976–2000*. Vilnius: Baltos lankos.
- Nyka-Niliūnas, A. 2009. *Dienoraščio fragmentai 2001–2009 ir Papildymai 1940–2000*. Vilnius: Baltos lankos.
- Merleau-Ponty, M. 2007 a. Suvokimo fenomenologija. Įvadas: klasikiniai prietarai ir grįžimas prie fenomenų, vertė Jūratė Skersytė, *Baltos lankos* 24: 132–160.
- Merleau-Ponty, M. 2007 b. Suvokimo fenomenologija. Fenomenalinis laukas, vertė Jūratė Skersytė, *Baltos lankos* 24: 137–151.
- [Ricoeur 2004]. Рикёр, П. 2004. *Память, история, забвение*. Москва: Издательство гуманитарной литературы.

THE ENTIRETY OF MEMORY AND ITS OTHERNESS. PHENOMENOLOGICAL APPROACH**Dalius Jonkus**

Summary

The aim of this article is to demonstrate that memory is not identical with full consciousness. Memory is related to forgetting, but memory cannot be reduced to it. The errors and illusions of memory do not negate it because they can be discovered only within the context of the entirety of memory. On this account I agree with Paul Ricoeur, who warns against the inadmissible reduction of memory to memory pathologies. When Husserl analyses the problem of memory, he has to overcome the traditional distrust in memory, to show that memory is not a form of image consciousness, and to create a dynamic model of memory. First, I will show how the static understanding of memory as a set of copies works. Second, I will analyse how the concept of memory changes when it is correlated with reproductive presentification. Third, I will elaborate on how it is possible to identify false memories. Fourth, I will analyse how passive synthesis of associations manifests itself in memories. And fifth, I will demonstrate how memory is related to forgetting.

Keywords: phenomenology, memory, forgetting, image consciousness, Husserl.